

دانشگاه الزهرا (س)
دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته حسابداری

عنوان

بررسی موانع تشکیل موسسات حسابداری بزرگ در ایران

استاد راهنما

دکتر علی رحمانی

دانشجو

فائزه محمدی اروجه

اسفند ماه سال 1390

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه الزهرا (س)
دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته حسابداری

عنوان

بررسی موانع تشکیل موسسات حسابداری بزرگ در ایران

استاد راهنما

دکتر علی رحمانی

استاد مشاور

دکتر جواد بستانیان

دانشجو

فائزه محمدی اروجه

اسفند ماه سال 1390

کلیه دستاوردهای این تحقیق متعلق به دانشگاه الزهراء (س) است.

تقدیم به مادرم

سنگ صبوری که الفبای زندگی به من آموخت.

تقدیم به همسرم

که در سایه همیاری و همدلی او به این منظور نائل شدم.

تقدیم به دخترم

امید بخش جانم که آسایش او آرامش من است.

تشکر و قدردانی

سپاس خداوندی که حمد را بهای نعمتش قرار داد. مایلم مراتب سپاسگزاری خود را از آقایان دکتر علی رحمانی، دکتر جواد بستانیان، شهریار دیلم صالحی و کاظم وادیزاده ابراز کنم. به خصوص آقای دکتر علی رحمانی، استاد راهنمایم که در جریان انجام پژوهش از رهنمودها و پشتیبانی های ارزنده ایشان بهره مند بوده ام.

از اساتید بزرگوارم در دوره کارشناسی ارشد حسابداری قدردانی می نمایم. از دوستان هم دوره ای کارشناسی ارشد (ورودی 1388) حسابداری به خاطر کمک ها، حمایت ها و دوستی هایشان سپاس گزارم. از کلیه مسئولان و کارکنان دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی دانشگاه الزهرا(س) و نیز تمام کسانی که در انجام این پژوهش کمک نموده اند قدردانی می کنم.

فائزه محمدی اروجه

زمستان 1390

بررسی موانع تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ در ایران

نام و نام خانوادگی: فائزه محمدی اروجه

رشته تحصیلی: حسابداری

استاد راهنما: دکتر علی رحمانی

استاد مشاور: دکتر جواد بستانیان

چکیده

مؤسسات حسابرسي بزرگ نسبت به مؤسسات کوچک خدمات با کیفیت تری را به یک صاحبکار مشخص ارائه می کنند، زیرا وابستگی اقتصادی به صاحبکار در مورد مؤسسات بزرگ کم اهمیت تر است و همچنین در صورت قصور حسابرسي، مؤسسات حسابرسي بزرگ تر، اعتبار بیشتری را نسبت به مؤسسات کوچک تر از دست می دهند. امروزه مؤسسات بزرگ حسابرسي، به ویژه چهار موسسه بزرگ، نتیجه صدها سال ادغام و تحصیل هستند. ادغام ممکن است به دلیل کاهش هزینه، کارایی بیشتر، افزایش سهم بازار، افزایش قیمت خدمات و در نهایت سودآوری بالاتر، برای شرکای حسابرسي مطلوبیت داشته باشد. از طرفی، نتایج متناقضی در مورد آثار منفی ادغام بر بازار حسابرسي وجود دارد. در این پژوهش، 9 فرضیه به عنوان موانع تشکیل مؤسسات حسابرسي بزرگ در ایران و از دیدگاه شرکای مؤسسات حسابرسي عضو جامعه حسابداران رسمی ایران مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج نشان می دهند که از میان فرضیه های مورد آزمون به ترتیب، ساختار و ویژگی های فرهنگی، ساختار سرمایه و مالکیت، ساختار بازار خدمات حسابرسي و عدم آشنایی شرکای مؤسسات حسابرسي با مزایای ادغام از دیدگاه شرکای مؤسسات حسابرسي به عنوان موانع تشکیل مؤسسات حسابرسي بزرگ در ایران مطرح اند.

فهرست

1.....پیشگفتار

فصل اول: کلیات پژوهش

4.....دیباچه

4.....تشریح و بیان موضوع

10.....اهمیت پژوهش و ضرورت آن

12.....فرضیه‌های پژوهش

12.....تعاریف واژه‌های کلیدی پژوهش

14.....اطلاعات مربوط به روش شناسی پژوهش

16.....خلاصه فصل و ساختار پژوهش

فصل دوم: ادبیات موضوع و پیشینه‌ی پژوهش

18.....دیباچه

18.....موسسات حسابرسی بزرگ

21.....ادغام، راهی برای رشد

22.....انگیزه‌های ادغام موسسات حسابرسی

30.....تاریخچه ادغام

38.....مراحل ادغام موسسات حسابرسی

39.....مزایای ادغام

43.....آثار ادغام بر بازار خدمات حسابرسی

50.....موانع ادغام موسسات حسابرسی

53..... پیشینه پژوهش

66..... خلاصه فصل

فصل سوم: روش‌شناسی پژوهش

69..... دیباچه

69..... روش اجرای پژوهش

70..... مقیاس اندازه‌گیری

70..... تهیه پرسشنامه

73..... آزمایش پرسشنامه

73..... نوع پژوهش

74..... جامعه آماری

74..... نمونه آماری و نحوه جمع‌آوری آن

75..... قابلیت اعتماد (پایایی) پرسشنامه

76..... اعتبار (روایی) پرسشنامه

77..... روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

77..... روش‌های آماری

77..... الف-آزمون میانگین

78..... ب-آزمون فریدمن

78..... خلاصه فصل

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده‌ها

80..... دیباچه

80.....	آزمون پایایی پرسشنامه
81.....	آمار توصیفی
81.....	اطلاعات جمعیت شناختی پاسخ دهندگان
81.....	تحصیلات
82.....	تجربه کاری
82.....	تعداد شرکای موسسه حسابرسی
82.....	تعداد کارکنان موسسه حسابرسی
83.....	میزان موافقت با تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ در ایران
83.....	آزمون معنی داری میزان موافقت با تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ در ایران
84.....	توصیف نمره های شاخص های اصلی مورد مطالعه
84.....	خلاصه نتایج به دست آمده از پرسشنامه
88.....	نمره ی شاخص های مورد مطالعه در کل پاسخگویان
89.....	بررسی فرضیه های پژوهش
91.....	رتبه بندی موانع تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ در ایران از نظر پاسخگویان
93.....	خلاصه فصل

فصل پنجم: خلاصه پژوهش و نتیجه گیری

95.....	دیباچه
95.....	خلاصه پژوهش
100.....	ارزیابی و تشریح نتایج آزمون فرضیه های پژوهش
100.....	عوامل موثر در عدم تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ در ایران
103.....	عوامل غیرموثر در عدم تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ در ایران
105.....	نتیجه گیری

106.....	محدودیت‌های تحقیق.....
106.....	پیشنهادات کاربردی .....
107.....	پیشنهادات برای تحقیقات آتی.....
108.....	خلاصه فصل.....

منابع و مآخذ

110.....	منابع فارسی .....
111.....	منابع انگلیسی .....

پیوست‌ها

122.....	پیوست شماره 1 ساختار قانونی موسسات حسابرسی .....
129.....	پیوست شماره 2 دستورالعمل چگونگی ادغام موسسات حسابرسی .....
133.....	پیوست شماره 3 پرسشنامه .....
140.....	پیوست شماره 4 جداول آماری .....
161.....	پیوست شماره 5 آلفای کرونباخ .....

فهرست جداول

45.....	جدول 1-2 مطالعات پیرامون تمرکز موسسات حسابرسی .....
46.....	جدول 2-2 مطالعات پیرامون تاثیر ادغام موسسات حسابرسی بر رقابت .....
70.....	جدول 1-3 الگوی تحلیلی پژوهش موانع تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ در ایران، جهت تنظیم پرسشنامه .....
72.....	جدول 2-3 سوالات مرتبط در پرسشنامه .....
80.....	جدول 1-4 آزمون پایایی پرسشنامه .....
80.....	جدول 2-4 آزمون پایایی سوالات مربوط به هر فرضیه .....

- جدول 3-4 توصیف میزان تحصیلات پاسخ دهندگان 81
- جدول 4-4 توصیف میزان تجربه کاری پاسخ دهندگان 81
- جدول 5-4 توصیف تعداد شرکای حسابرسی در موسسات حسابرسی پاسخ دهندگان 82
- جدول 6-4 توصیف تعداد کارکنان حسابرسی در موسسات حسابرسی پاسخ دهندگان 83
- جدول 7-4 میزان موافقت با تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ در ایران 83
- جدول 8-4 آزمون معنی داری میزان موافقت با تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ در ایران 83
- جدول 9-4: خلاصه نتایج بدست آمده از پرسشنامه 84
- جدول 10-4: آمار توصیفی نمره ی شاخص های مورد مطالعه 89
- جدول 11-4 دیدگاه پاسخ دهندگان در خصوص موانع تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ در ایران 90
- جدول 12-4 رتبه بندی دیدگاه پاسخ دهندگان در خصوص موانع تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ در ایران 92

پیشگفتار

طی دهه های گذشته بازار خدمات حسابرسی در سطح بین المللی شاهد تغییرات زیادی بوده که یکی از مهمترین آن ها ادغام موسسات حسابرسی با یکدیگر و تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ است. انگیزه هایی مانند ورود به بازار های جدید، بهبود تحقیق و توسعه و دستیابی به منابع جدید تکنولوژی، رشد، صرفه جویی های اقتصادی ناشی از مقیاس، جهانی شدن، نیاز به تخصص در صنعت به دلیل پیچیده تر شدن فعالیت های صاحبکاران و حفظ یا افزایش سهم بازار نقش قابل ملاحظه ای در ادغام موسسات حسابرسی داشته اند. هرچند نتایج تحقیقات، بیانگر مزایای زیاد حاصل از تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ است اما نگرانی هایی در مورد آثار منفی آن بر بازار خدمات حسابرسی نیز وجود دارد که از احتمال افزایش تمرکز در بازار خدمات حسابرسی و افزایش حق الزحمه حسابرسی ناشی می شود. این امر به خصوص در محیط های بین المللی، بسیار چشمگیر و با اهمیت است. اگر حرفه حسابرسی ایران بخواهد سهمی از بازار جهانی خدمات حسابرسی را داشته باشد یا در آینده با آزاد سازی خدمات حسابرسی خارجی در ایران، یا ورود شرکت های ایرانی به بازار های سرمایه خارجی سهم خود را حفظ کند، به ناچار باید موسسات حسابرسی بزرگ شکل گیرد.

با توجه به متفاوت بودن ساختار بازار حسابرسی ایران، ناشی از اقتصاد دولتی آن و وجود سازمان حسابرسی به عنوان بزرگترین موسسه حسابرسی کشور که رقیبی در بازار حسابرسی شرکت ها و موسسات دولتی ندارد، مباحث متفاوتی در مورد تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ، عوامل مؤثر، آثار و موانع آن مطرح می شود. از نظر دوانی (1385) آنچه اهمیت دارد این است که ابتدا باید ضرورت بزرگ شدن برای خود موسسات پیش آید. ضمن آن که باید محدودیت های خاص مطرح در اساسنامه موسسات عضو جامعه حسابداران رسمی در مورد شکل قانونی موسسات به صورت مسئولیت نامحدود یا تضامنی را نیز مدنظر قرار داد.

در این تحقیق به بررسی موانع تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ در ایران می پردازیم. زیرا با بررسی موانع تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ می توان در ابتدا شناخت بهتری از موانع موجود به دست آورد و هم چنین برای رفع موانع موجود گام برداشت.

دیباچه

طی دهه های گذشته، بازار خدمات حسابرسی در سطح بین المللی شاهد تغییرات زیادی بوده که یکی از مهمترین آن ها ادغام موسسات حسابرسی با یکدیگر و تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ است. انگیزه هایی مانند ورود به بازار های جدید، بهبود تحقیق و توسعه و دستیابی به منابع جدید تکنولوژی، رشد، صرفه جویی های اقتصادی ناشی از مقیاس، جهانی شدن، نیاز به تخصص در صنعت به دلیل پیچیده تر شدن فعالیت های صاحبکاران و حفظ یا افزایش سهم بازار نقش قابل ملاحظه ای در ادغام موسسات حسابرسی داشته اند. با وجود این مزایا، نگرانی هایی در مورد آثار منفی آن بر بازار خدمات حسابرسی نیز وجود دارد که از احتمال افزایش تمرکز در بازار خدمات حسابرسی و افزایش حق الزحمه حسابرسی ناشی می شود. با توجه به مزایای ادغام و تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ به نظر می رسد شناسایی و برطرف کردن موانع ادغام در ایران از اهمیت بسزایی برخوردار باشد.

این فصل به تشریح موضوع پژوهش، اهداف و ضرورت آن می پردازد. همچنین فرضیه های پژوهش و نیز تعاریف عملیاتی پاره ای از واژه های استفاده شده در پژوهش ارائه می گردد.

تشریح و بیان موضوع

موسسات حسابرسی بزرگ نسبت به موسسات کوچک خدمات با کیفیت تری را به یک صاحبکار مشخص ارائه می کنند، زیرا وابستگی اقتصادی به صاحبکار در مورد موسسات بزرگ کم اهمیت است و همچنین در صورت قصور حسابرسی، موسسات حسابرسی بزرگ تر اعتبار بیشتری را نسبت به موسسات کوچک تر از دست می دهند (دی آنجلو، 1981b).

موسسات حسابرسی بزرگ از شهرت بالاتری برخوردارند و هزینه ی بیشتری را صرف آموزش حسابربان خود می کنند و کنترل کیفی قوی تری دارند. تحقیقات نشان می دهد موسسات حسابرسی بزرگتر قادر به مقاومت بیشتری در برابر مدیریت صاحبکاران می باشند (شاکلی، 1984؛ مک کینلی و همکاران، 1985؛ بیتی و همکاران، 1999) زیرا یا اثر فشار صاحبکار بر این گونه موسسات زیاد نیست و یا

اینکه شهرت و اعتبار موسسه ی حسابرسی اثر این فشار را از بین خواهد برد(پارک، 1990). فرانسیس و همکاران(1998) در تحقیقات خود به این نتیجه رسیدند که موسسات حسابرسی بزرگتر، مستقل تر از موسسات حسابرسی کوچکتر هستند.

به علاوه، شواهد نشان می دهد به دلیل رابطه میان اندازه موسسه حسابرسی و برداشت استفاده کنندگان از قابلیت اعتماد و در نتیجه اتکاپذیری محتوای اطلاعاتی صورتهای مالی، شرکت ها تمایل دارند طی دوره عرضه اولیه اوراق بهادار، موسسات حسابرسی بزرگ را انتخاب کنند زیرا بانک ها و تحلیلگران مالی اعتماد بیشتری نسبت به گزارش های این موسسات دارند (گلدمن و بارلو، 1974).

رشد، تنوع بخشی و تاثیر بر بازار توسط یک شرکت یا یک موسسه حسابرسی از دو طریق امکان پذیر است. یکی از روش ها ادغام و دیگری رشد داخلی است(گلدبرگ، 1973). امروزه موسسات بزرگ حسابرسی، به ویژه چهار موسسه بزرگ، نتیجه صدها سال ادغام و تحصیل هستند. برخلاف اوایل قرن گذشته که موسسات از رشد داخلی برای بزرگ تر شدن استفاده می کردند، آن ها به ادغام روی آوردند تا بتوانند از طریق صرفه جویی های اقتصادی ناشی از مقیاس در بازار رقابتی حسابرسی موقعیت خود را حفظ کنند(ووتن و همکاران، 2003).

هانلون(1994) به این نکته اشاره می کند که ادغام موجب می شود اندازه موسسات بزرگ تر شود و در نتیجه از لحاظ تخصص گرایی، ظرفیت و پوشش بین المللی پیشرفت کنند. با بین المللی شدن موسسات، صرفه جویی ناشی از مقیاس این امکان را فراهم می کند که موسسات هزینه پیشرفت های تکنولوژی، زیربنای آموزشی و سایر فعالیت های خود را از طریق درآمد بین المللی خود پوشش دهند(پورتر، 1990). در نتیجه مانند سایر شرکتها، ادغام راهی را جهت رویارویی موسسات حسابرسی با محیط در حال تغییرشان فراهم می کند(ووتن و همکاران، 1994).

از طرفی مطالعه ادبیات سازمانی نشان می دهد که هم افزایی¹ یکی از عوامل مؤثر در ادغام سازمان هاست. هم افزایی را به عنوان توانایی بیشینه کردن قدرت های مکمل سازمان های ادغام شده برای دستیابی به اهداف مشخص تعریف می کنند (لورنس و گلاور، 1998).

بدون شک یکی از دلایل ادغام موسسات حسابرسی، جهانی شدن فعالیت های صاحبکاران و نیاز به ارائه خدمات به این شرکت ها در سطح بین المللی است. ادغام یکی از راه های بزرگ تر شدن موسسات است و همین امر یکی از انگیزه های موسسات برای ادغام نیز می باشد (باند، 2010). تیچی (2001) مروری جامع بر انگیزه های ادغام موسسات انجام داده است. او پنج دلیل را در توجیه ادغام ها مؤثر می داند:

- توجیه درآمدی، توجیه هزینه ای، توجیه واکنش، توجیه مدیریتی، توجیه ریسک

یکی از انگیزه های بالقوه ادغام، توجیه درآمدی است. انگیزه مبتنی بر درآمد نشان دهنده توانایی موسسات ادغام شده در مورد افزایش درآمد از دو طریق افزایش اعمال قدرت بر بازار(ناشی از افزایش تمرکز) (کیم و سیگنال، 1993) و هم افزایی درآمد² (برکوچ و نارایان، 1993؛ هریسون و همکاران، 1991) می باشد. ادغام سبب می شود موسسات به سهم بازاری دست یابند که به آن ها اجازه کنترل بازار و افزایش قیمت را بدهد.

یکی دیگر از انگیزه های ادغام، توجیه مبتنی بر هزینه است. این توجیه نشان دهنده توانایی موسسات ادغام شده در مورد صرفه جویی در هزینه ها از طریق کاهش هزینه های تولید یا توزیع است (جنسن و روباک، 1983؛ برادلی و همکاران، 1988؛ آناند و سینگ، 1997؛ ترمبلی و ترمبلی، 1988). این کاهش هزینه ها معمولاً به دلیل صرفه جویی ناشی از مقیاس می باشد که موجب می شود هزینه های ثابت بین حجم بالاتری از تولید یا خدمات تقسیم شود (جنسن و روباک، 1983؛ برادلی و همکاران، 1988). بزرگ تر شدن موسسه معمولاً با بهبود کارآیی عملیات همراه است که از صرفه جویی های اقتصادی ناشی از مقیاس و حذف امکانات مشترک به دست می آید (هیلی و همکاران، 1992؛ هوستون و همکاران، 2001؛ فی و توماس، 2004).

---

1. Synergy

2. Revenue synergy

دسته سوم توجیهات ادغام بر مبنای واکنش سازمان ها به تغییر شرایط رقابتی یا صنعت است (میچل و مولرین، 1996؛ مولرین و بون، 2000؛ اندرید و استافورد، 2004؛ وستون و همکاران، 2004؛ هارفورد، 2005). همچنین شواهد نشان می دهد موسسات ارائه خدمات حرفه ای، از ادغام و تحصیل به عنوان واکنشی در مقابل شرایط فعالیت فعلی یا مورد انتظار آتی استفاده می کنند (باند، 2010).

توجیه مدیریتی ادغام که توسط مولرین و بون (2000) به عنوان "تئوری عدم هم افزایی"³ مطرح شده، نشان می دهد که ممکن است محرک های ادغام بیشتر به نفع مدیران و نه در جهت منافع سهام داران باشد. یکی از دلایل این توجیه این است که مدیران شرکت ها به دلیل منافع شخصی ناشی از مدیریت شرکت های بزرگ، تمایل به افزایش اندازه شرکت دارند. این منافع شامل اعتبار ناشی از مدیریت سازمان بزرگ (رودز، 1986) یا افزایش پاداش می شود. البته باید توجه داشت که ادغام موسسات حسابرسی با ادغام شرکت ها تفاوت دارد که این تفاوت ناشی از شکل قانونی شراکت در موسسات حسابرسی و شرکت های سهامی است. در شرکت های سهامی مالکیت و مدیریت از هم مجزا هستند، در حالی که بسیاری از موسسات حسابرسی فرم سازمانی خود را به شکل شراکت حرفه ای حفظ کرده اند که در آن مالکیت، مدیریت و عملیات در یک "دموکراسی نمایندگی"⁴ ترکیب شده اند (رودز، 2004). در نتیجه به نظر می رسد توجیه مدیریتی برای ادغام، که معمولاً به کاهش ثروت سهام داران منجر می شود، در ادغام موسسات حسابرسی نقش با اهمیتی نداشته باشد.

آخرین توجیهی که برای ادغام مطرح می شود این است که سازمان ها از ادغام برای تنوع بخشی و توزیع ریسک استفاده می کنند. البته این توجیه طی سال های اخیر مطرح شده است (تیچی، 2001). دلیل این توجیه این است که با ادغام و تحصیل منسجم، سازمان ها قادر هستند میزان مواجهه با ریسک را کاهش دهند. یکی از دلایل این توجیه در ادغام موسسات حسابرسی این است که عدم تفکیک میان مالکیت و کنترل در این موسسات به این معنی است که بخش عمده ای از ثروت شرکا به ثروت موسسه وابسته است و

---

³. Non-synergistic theory

⁴. Representative democracy